

Fenntartható turizmus és területfejlesztés a Balaton térségében

GYURKÓ ÁDÁM^A, CSEGŐDI TIBOR LÁSZLÓ^B

^aEszterházy Károly Katolikus Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Gazdaságtudományi Intézet, Turizmus Tanszék
Egészségház u. 4., Eger 3300
gyurko.adam@uni-eszterhazy.hu

^bMagyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
Agrár- és Élelmiszergazdasági Intézet
Nemzetközi-szabályozási és Gazdasági Jogi Tanszék
Páter Károly utca 1., Gödöllő 2100
csegodi.tibor.laszlo@uni-mate.hu

A Balaton, Magyarország legnagyobb tava, kiemelkedő turisztikai célpontként évente több millió látogatót vonz. A nyári hónapokban tapasztalható túlzott turizmus azonban jelentős kihívásokat okoz a térségben, veszélyeztetve a természeti erőforrásokat, a helyi közösségek életminőségét és ezáltal fokozva a helyi gazdaság sérülékenységét. Jelen tanulmány a fenntartható turizmus és területfejlesztés kérdéseit vizsgálja a Balaton térségében, különös tekintettel az idegenforgalom és a természeti értékek közötti egyensúly vonatkozásában. A kutatás feltárja a térség infrastruktúrájának jelenlegi állapotát, a környezeti terhelés mértékét, valamint az ezzel kapcsolatos jogi és szabályozási kereteket. Ezen túlmenően javaslatokat fogalmaz meg a fenntartható fejlődés elősegítésére, például a helyi közösségek bevonását, az alternatív turisztikai formák népszerűsítését és az ökológiai lábnyom csökkentését célzó intézkedéseknek az ösztönzésével. A tanulmány további célja, hogy hozzájáruljon a Balaton térségének hosszú távú fenntarthatóságához, és bemutassa azokat a stratégiákat, amelyek segítségével a térség turizmusa összhangba hozható a természeti és társadalmi környezet védelmével. A tanulmány fő konklúziója, hogy a Balaton régió fenntartható turizmusfejlesztéséhez elengedhetetlen az ezt szolgáló hatékony jogi keretrendszer kialakítása, a turisztikai növekedés felelősségteljes kezelése, a fenntartható gyakorlatok ösztönzése és a helyi szereplők bevonása. Emellett a fenntartható turizmus előmozdítása nemcsak a régió természeti szépségének megőrzéséhez járul hozzá, hanem a helyi gazdaság fellendítéséhez és a lakosság életminőségének javításához is.

***Kulcsszavak:* Balaton, fenntartható turizmus, gazdasági válság, idegenforgalom, koronavírus, területfejlesztés**

1. Bevezetés

A Balaton, a „magyar tenger”, a hazai turizmus egyik legfontosabb pillére, lenyűgöző tájaival, pezsgő nyári életével és gazdag történelmével évente milliókat vonz. A tóparti települések a vízi sportok és a strandolás örömei mellett a borvidékekről, a helyi gasztronómiáról és a kulturális programokról is híresek. Ugyanakkor a Balaton népszerűsége nem mentes a kihívásoktól. A nyári hónapokban azonosítható tömeges turizmus óriási terhet ró a térségre, fenyegetve ezzel a tó ökológiai egyensúlyát és a helyi lakosság életminőségét. A túlzott terhelés környezeti károkhoz vezet, a zsúfoltság kellemetlenné teheti a nyaralást, a helyi infrastruktúra pedig komoly kihívásokkal szembesül emiatt.

A tanulmány a fenntartható turizmus és területfejlesztés általános helyzetét vizsgálja a Balaton térségében. A dolgozat eredményei hozzájárulhatnak ahhoz, hogy felhívják a figyelmet az egyensúlyi állapot kiemelt fontosságára a turisztikai igények és a természeti értékek megőrzése között, biztosítva ezzel a térség gazdasági fejlődését és a helyi lakosság jólétét. Egy nagy átfogó célkitűzés került meghatározásra. Cél megvizsgálni, hogyan lehet a Balaton térségében egyensúlyt teremteni a turizmus dinamikus fejlesztése és a fenntarthatóság között.

Az átfogó célkitűzés megválaszolásához az alábbi kutatási részcélok kerültek azonosításra.

- A fenntartható turizmus- és területfejlesztés meghatározása, továbbá a jogi szabályozás keretrendszere általános és a célterületre vetített viszonyainak megismerése.
- A Balaton körüli part menti települések mesterséges felszínborítottságának felmérése és viszonyítása az országos átlaghoz mérten.
- A balatoni turizmus tömegszerűségének meghatározása az országos és a budapesti viszonyokhoz mérten.
- A kutatási eredmények felhasználásával egy javaslattétel kerül megfogalmazásra a Balaton térség fenntartható turizmusának és területfejlesztésének elősegítése céljából.

2. Szakirodalmi áttekintés

2.1. Fenntartható turizmus- és területfejlesztés

A fenntartható turizmus az idegenforgalom rendszerében kulcsfontosságú paradigmaként jelent meg, amely holisztikus megközelítést kínál a turizmus igényeinek a környezetvédelem

és a társadalmi-gazdasági jólét követelményeivel való összeegyeztetésére (Gyurkó, 2023). A fenntartható turizmus koncepciója a fenntartható fejlődés elvein alapul, amely a jelenlegi szükségletek kielégítését helyezi előtérbe anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő generációk képességét saját szükségleteik kielégítésére (Bramwell et al., 2016; Higgins-Desbiolles, 2018; Akbar et al., 2021). A turizmusban a biztonság szerepe is egyre inkább felértékelődik, mivel az utazási döntések meghozatalában egyre inkább növekszik a stabilitás fontossága. Az idegenforgalom szereplői számára így kiemelt prioritássá vált a biztonsági intézkedések és protokollok szigorítása annak érdekében, hogy garantálják a biztonságos és élményalapú utazásokat a turisták számára (Nagy, 2022).

A fenntartható turizmus a regionális fejlődés előmozdításának kulcsfontosságú stratégiájává vált, amely hozzájárulhat a gazdasági és a társadalmi jólét növekedéséhez, továbbá a környezetvédelem elősegítéséhez (Horváth 2015; Guo et al., 2019). A kulturális örökség, a helyi erőforrások és a környezettudatos gyakorlatok kihasználásával a fenntartható turizmus pozitív változásokat idézhet elő a lokális közösségekben, miközben mérsékli a hagyományos turisztikai modellekhez kapcsolódó lehetséges negatív hatásokat. A fenntartható turizmus fejlesztése sokoldalú megközelítést foglal magában, amely a gazdasági, környezeti és társadalmi tényezőkkel foglalkozik az iparág hosszú távú életképességének és pozitív hatásának biztosítása érdekében (Liu et al., 2023).

A fenntartható turizmus egyik elsődleges előnye, hogy képes elősegíteni a gazdasági növekedést és a munkahelyteremtést a regionális gazdaságokban is (Coccosis, 2008; Nagy et al., 2021; Azhari et al., 2023). A helyi erőforrások kihasználásával a fenntartható turisztikai modellek munkalehetőséget biztosíthatnak a közösség tagjai számára (Rätz 2007; Garsous et al., 2017; Guimarães–Silva 2017; Azhari et al., 2023). Továbbá a fenntartható turizmus ösztönzi a helyi kézműves termelés, a vendéglátás, valamint a közlekedés fejlődését, ezáltal olyan multiplikátorhatást hozva létre, amely erősíti a regionális gazdaságot. A helyi áruk és szolgáltatások használatának előtérbe helyezésével a fenntartható turisztikai kezdeményezések hozzájárulhatnak a jövedelemkoncentrációhoz, biztosítva ezzel, hogy a turizmusból származó bevételek nagyobb hányada a közösségen belül maradjon (Coccosis, 2008; Rojabi et al., 2023). A fenntartható turizmus a gazdasági hatásain túlmenően létfontosságú szerepet játszik egy régió természeti és kulturális örökségének megőrzésében és gyarapításában is. A fenntartható turizmus – a környezetromlást minimalizáló gyakorlatok révén – hozzájárulhat a biológiai sokféleség, a tájak és az ökoszisztémák megőrzéséhez, amelyek a turisztikai vonzerők alapjául szolgálnak (Rojabi et al., 2023).

A jövedelemegyenlőtlenségek regionális alakulása is közvetlenül érinti a turizmus és a területfejlesztés fenntarthatóságát. Azok a térségek, ahol jelentős gazdasági hátrány figyelhető meg, hátrányos helyzetbe kerülhetnek a fenntartható turizmushoz kapcsolódó stratégiák kialakításában és végrehajtásában. A jövedelemegyenlőtlenségek miatt az alacsonyabb jövedelmű térségek nehezebben tudnak beruházni infrastruktúrafejlesztésbe vagy fenntartható megoldásokba (Tánczos et al., 2023).

2.2. A fenntartható turizmusfejlesztés jogi kerete

A fenntarthatóság jogi szabályozása hasonlóan komplex és többdimenziós, mint a válságkezelés gazdasági-jogi szabályozása, azonban a prioritások és a megközelítések különböznek (Román, 2023). A fenntarthatósági szabályozás célja nemcsak a válságok utólagos kezelésére vagy enyhítésére koncentrálni, hanem proaktív módon az olyan folyamatok kialakítására, amelyek hosszú távon elősegítik a környezeti, gazdasági és társadalmi stabilitást.

A fenntarthatóság környezetvédelemmel összefüggésben használt fogalmát a tudományos köztudatba Lester Russel Brown, a Worldwatch Institute alapítója vezette be 1981-ben a fenntartható társadalom megvalósításáról szóló Building a Sustainable Society című művében. A professzor elméletére is támaszkodva az ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottsága 1988-ban a Közös jövőnk című jelentésében kinyilvánította, miszerint „a fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit, anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék saját szükségleteiket” (Csorba, 2017).

Annak ellenére, hogy az 1988-as jelentés az 1992-ben Rio de Janeiróban tartott úgynevezett II. Föld Csúcs alapdokumentuma volt, egészen 1999-ig kellett arra várni, hogy a fenntarthatóságot a turizmus ágazattal is összefüggésbe hozzák. Abban az évben adta ki az ENSZ Turisztikai Világszervezete a Turizmus Globális Etikai Kódexét (Orlovits, 2019), amely harmadik cikkelyének címe „A turizmus mint a fenntartható fejlődés egyik tényezője”. A világszervezet ebben kinyilvánítja, hogy a turizmus fejlesztésében érdekelt szereplőknek olyan módon kell védeni a természeti környezetet, amely folyamatos és fenntartható gazdasági fejlődést eredményez. Az említett cikkely hitet tesz a „turistadömping” enyhítése mellett is. 2005-ben a Turisztikai Világszervezet és az ENSZ Környezetvédelmi Program közös dokumentumában (WTO-UNEP, 2005), amely a Making Tourism More Sustainable címet viselte, kinyilvánította, hogy csak abban az esetben nevezhető fenntarthatónak az iparág, amennyiben az idegenforgalom teljes mértékben figyelembe veszi a jelenlegi és jövőbeli gazdasági, társadalmi, környezeti hatásokat, a turisták, az iparág, a környezet és a befogadó közösségek igényeit.

Az ENSZ Közgyűlése 70/193. számú határozatával a 2017-es évet a fenntartható turizmus nemzetközi évének nyilvánította. Ennél sokkal nagyobb jelentőséggel bír, hogy az ENSZ által meghatározott 17 fenntartható fejlődési cél közül a nyolcadikban (amely a tartós, fenntartható és inkluzív gazdasági fejlődés megteremtését célozza) a fenntartható turizmus megteremtését is a kívánalmak között nevezi meg 2030-ra (2030 Agenda, 2015). A fenntartható turizmus iránti igény azért egyre sürgetőbb, mivel az ágazat folyamatosan növekszik, és az idegenforgalmi tevékenységek negatív környezeti, társadalmi hatásai egyre nyilvánvalóbbá válnak. A fenntartható turizmusfejlesztést övező jogi keret kulcsfontosságú szempont az ágazat hosszú távú életképességének biztosításában, miközben megfelelő környezet kialakítása révén enyhítheti is annak

negatív hatásait (*Rizio–Gios, 2014*). A 2010-es évek második feléig a fenntartható turisztikai politikák gyakran csak a gazdasági növekedést szorgalmazták, ami gyakran ellentétben állt a fenntartható fejlődés tágabb céljaival (*Guo et al., 2019*).

Az Európai Unió Parlamentje 2021-ben – részben a COVID turisztikai iparágra kifejtett romboló hatását látva – hozta meg állásfoglalását a fenntartható turizmusra vonatkozó uniós stratégiáról (*2020/2038[INI]*). Ebben ugyan célul tűzik ki, hogy Európa a turisták szélesebb köre számára legyen vonzó célpont, ugyanakkor a tömegturizmussal küzdő desztinációkra alternatívát kínál, más fő turisztikai célpontok is kapjanak nyilvánosságot. Többek között a látogatók és a helyi lakosok szempontjait is figyelembe vevő fenntartható turizmus megteremtésének fontosságát hangsúlyozták a tagállamok számára az Európai Unió Tanácsának 2022. december elsején elfogadott, a 2030-ra vonatkozó európai turisztikai menetrendről szóló következtetéseiben (*15441/22[INIT]*). A széles körű fenntarthatóságot emeli ki a magyar Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030 (*Turizmus 2.0, 2021*) is, amely 12 irányvonal mentén épül fel. A Magyar Turisztikai Ügynökség által három éve elfogadott dokumentum hosszú távú célként nevesíti a desztinációk versenyképes fejlesztését, valamint a környezet és a helyi közösségek érdekeinek védelme közötti egyensúly kialakítását.

2.3. A Balaton térségének fenntartható turizmusfejlesztése: jogszabályi keretek, környezeti kihívások

A Balaton Magyarország egyik legkedveltebb turisztikai célpontja, de az idegenforgalom fellendülése számos környezeti és társadalmi kihívás elé állítja a térséget. A fenntartható turizmusfejlesztés célja az egyensúly megteremtése a turisztikai igények kielégítése és a térség ökológiai értékeinek megőrzése között (*Remenyik, 2009; Janusz–Bajdor, 2013; Szabó, 2016*).

A fenntartható turizmusfejlesztés elérésének egyik leghatékonyabb eszköze a stabil alapokra helyezett és egyértelműen meghatározott jogszabályi környezet kialakítása (*Borzán–Szekeres, 2021*). Ez keretet ad a fenntartható turizmus meghatározásának, és biztosítja a környezeti értékek megőrzését. A jogszabályok a következőképpen járulhatnak hozzá a fenntartható turizmusfejlesztéshez.

- Környezetvédelmi szabályok: Korlátozhatják a szennyezést, védhetik a helyi élővilágot, szabályozhatják a természeti erőforrások használatát.
- Területfejlesztési szabályok: Irányíthatják a turisztikai infrastruktúra fejlesztését, védhetik a tájképet, korlátozhatják a beépíthetőséget.
- Turisztikai szabályok: Ösztönözhetik a fenntartható turisztikai gyakorlatokat, korlátozhatják a tömeges turizmust, elősegíthetik a helyi gazdaság fejlődését.

Fontos megjegyezni, hogy a jogszabályi és a természeti környezet folyamatosan változik, ezért szükséges a folyamatos nyomon követés és adaptáció a fenntartható

turizmusfejlesztés sikeréhez. A jogszabályi környezet változásaival lépést kell tartani, és a természeti környezetben bekövetkező változásokhoz is alkalmazkodni kell. Jelenleg az alábbi hatályban lévő törvényi jogszabályokat szükséges górcső alá venni, amennyiben a fenntartható turizmusfejlesztés a cél.

- Az 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről: A törvény célja a természetes környezet és a biológiai sokféleség megőrzése, valamint a természetvédelmi területek és értékek védelme. A törvény részletesen szabályozza a tájvédelem, élőhelyek, fajok és egyedi tájértékek védelmét is. A törvény szabályozza a vizek védelmét, a vízkészletek fenntartható használatát, a vízi környezet minőségének megőrzését, valamint a vízi létesítmények és infrastruktúra üzemeltetését és karbantartását is. A törvény az épített környezet fenntartható fejlődésének biztosítását is tartalmazza, és részletesen tárgyalja az építési tevékenységeket, valamint a kulturális örökség védelmét.
- A 2016. évi CLVI. törvény a turisztikai térségek fejlesztésének állami feladatairól: A törvény célja a turizmus fejlesztésének, irányításának és támogatásának szabályozása, különös tekintettel a fenntartható turizmusra és a turisztikai szolgáltatások minőségének javítására.

A Balaton fenntartható turizmusfejlesztése érdekében több jogszabály és stratégiai program is készült már, ezek átfogó célja a természeti értékek megőrzése és a turizmus környezetbarát fejlesztése.

- Fenntartható Térségi Mobilitási Terv: A terv a Balaton térség területére készült, melynek célja egy valós, utasforgalmi alapokon nyugvó komplex közlekedésfejlesztési térségi koncepció kidolgozása. A cél a közlekedési infrastruktúra fejlesztése, figyelembe véve a helyi önkormányzatok igényeit és javaslatait.
- Fenntartható Fejlődés és Technológiák Nemzeti Program: Ennek keretében különféle kutatások és fejlesztések folynak, amelyek a vízgazdálkodás fenntarthatóságára, az energetika biztonságára és a levegőminőség javítására összpontosítanak, melynek egyik fontos eleme a Balaton vízszintszabályozását segítő döntéstámogató rendszer kidolgozása.
- TÁJTÉKA projekt: A Kortárs Építészeti Központ (KÉK) kezdeményezése, amely a Balaton-felvidék fenntartható turizmusának lehetőségeit vizsgálja. A projekt keretében készített kiadványok és a szervezett workshopok célja a helyi közösségek bevonása és a fenntartható fejlődést támogató megoldások keresése, népszerűsítése.

Ezen törvénykezéseket egészíthetik ki a helyi, települési önkormányzati rendeletek, pl.: arculati kézikönyv, építési szabályzat, környezetvédelmi rendelet, településrendezési terv stb. A jól meghatározott és változásokra is reagálni képes jogszabályi környezet azonban nem elégséges, kiemelt fontosságú a tudatosság növelése és a helyi szereplők

bevonása is a fenntartható turizmusfejlesztésbe. A helyi lakosságnak, a turisztikai vállalkozásoknak és a felelős hatóságoknak össze kell fogniuk a térség ökológiai értékeinek megőrzésére annak érdekében, hogy a jövő generációi számára is élvezeti értéket biztosító turizmus valósulhasson meg (*Lőrincz–Lang–Banász, 2019*).

A fentiek alapján a Balaton fenntartható turizmusfejlesztése nemcsak jogszabályi keretek kialakítását, hanem alapos helyzetelemzést is igényel, amely feltárja a térség társadalmi, gazdasági és környezeti adottságait (*Balaton Fejlesztési Tanács, 2013*). A Balaton Kiemelt Térség Hosszú Távú Fejlesztési Konceptiója átfogó képet nyújt a fenntarthatóság szempontjából releváns kihívásokról. A Balaton Kiemelt Térség Hosszú Távú Fejlesztési Konceptiójának helyzetelemzése hangsúlyozza a demográfiai és gazdasági kihívásokat, valamint a fenntarthatóság szükségességét. A térség lakosságának öregedése – az öregedési index 2000 és 2017 között 1,33-ról 2,40-re nőtt – jelentős hatással van a turisztikai keresletre és a gazdasági fenntarthatóságra, különösen az idősebb korosztályokra irányuló szolgáltatások terén. Magyarország lélekszáma már 1981-től folyamatosan zsugorodik, ami komplex politikai-társadalmi-gazdasági okokra vezethető vissza (*Kovács, 2023*). A turizmus gazdasági szerepe kiemelkedő, hiszen a szálláshely-szolgáltatásban és vendéglátásban működő vállalkozások aránya 25%-ot tesz ki a térségben, szemben az országos 5%-kal. Ugyanakkor a mikrovállalkozások túlsúlya korlátozza az innovációt, ezért a fenntartható fejlődés érdekében szükséges a vállalkozói kapacitások erősítése és a gazdasági diverzifikáció. A koncepció kiemelt figyelmet fordít a környezeti fenntarthatóságra, különösen a Balaton vízminőségének megőrzésére és a környezetbarát közlekedési megoldások fejlesztésére. Ezek az intézkedések nemcsak a természeti értékek megóvását, hanem a térség hosszú távú turisztikai vonzerejének fenntartását is szolgálják. A dokumentum alapvető keretet ad a fenntartható turizmusfejlesztés stratégiájának kialakításához.

3. Kutatási módszerek

A tanulmányban releváns hazai, nemzetközi szakirodalmak, a vonatkozó jogszabályok feldolgozása, továbbá szekunder adatelemzések azonosíthatók. A vizsgált célterület a Balaton térsége, az idegenforgalom teljesítőképességének vizsgálata esetén a 429/2020. (IX. 14.) korm.-rendelet alapján meghatározott térségi lehatárolás képezte a kutatási területet. A túrturizmus és a mesterséges felszínborítottság vizsgálata esetén pedig a Balaton tó északi és déli partjához közvetlenül kapcsolódó települések képezték a vizsgálat célterületét.

A Balaton általános turisztikai teljesítményértékelése és a túrturizmus mértéke megállapításának alapját a belföldi és külföldi vendégek száma, továbbá a vendégéjszakák adatai jelentették. A vendégforgalmi mutatók mindegyike a kereskedelmi célú

szálláshelyekre értendő, ugyanis az idegenforgalom teljesítményét ezen paraméter fejezi ki a legkonstruktívabban. A kutatás során idősoros elemzésre került sor, 2019 és 2023 közötti időintervallumban. A statisztikai mutatók a KSH Tájékoztatósi adatbázisából kerültek leszármazásra.

A CORINE felszínborítottsági adatokat felhasználva a Balaton part menti településeinek a vizsgálat tárgyát képezte a mesterséges felszínborítottság mértékének és arányának meghatározása. A rendelkezésre álló adatok alapján öt időpontban (1990, 2000, 2006, 2012, 2018) került górcső alá a mesterséges felszínborítottság a tó északi és déli partján az országos viszonyokhoz mérten. A CORINE a környezettel kapcsolatos információkat tartalmaz, összesen 44 különböző felszínborítási osztályból áll. Az adatbázis idősoros adatai lehetőséget kínálnak az egyes osztályok változásainak bemutatására, elemzésére.

4. Kutatási eredmények

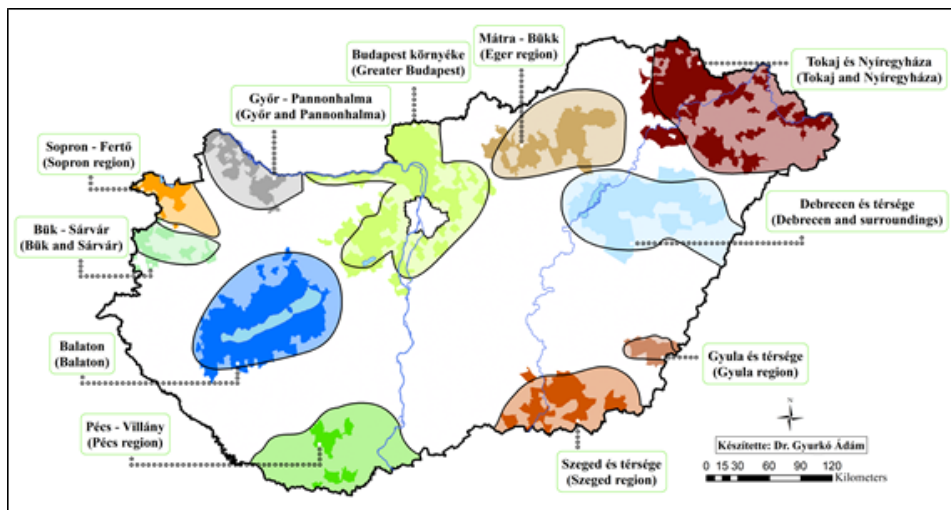
4.1. A Balaton turizmusának helyzet- és teljesítményértékelése

A Balaton turisztikai infrastruktúrája napjainkban fejlettnak mondható, de regionális egyenlőtlenségek azonosíthatók. A déli parton Siófok, az északi parton Balatonfüred és térségeik kiemelkedően fejlett turisztikai infrastruktúrával rendelkeznek. Az az általánosságban elterjedt kijelentés továbbra is alátámasztható, hogy a déli part kiépültebb, fejlettebb, mint az északi. A szálláshelykínálat változatos, a kempingektől a panziókon át a négycsillagos szállodákig minden igényt kielégít. A térségben számos étterem, bár és kávézó várja a vendégeket, a gasztronómiai kínálat a helyi alapanyagokra is épít, mely a borvidékek kiemelkedő kínálatával is párosul.

A Balaton turisztikai forgalma szezonális – a nyári hónapokban tetőzik –, ami napjainkban is komoly kihívásokat jelent főként a humán erőforrás megfelelő mennyiségi és minőségi igényeinek biztosítása során. A szezonaritás ellenére a turisztikai bevételek jelentősen hozzájárulnak a térség gazdaságához. A belföldi turisták mellett a külföldi vendégek száma is igen jelentős, a lengyelek, a németek, a csehek és az osztrákok a legfőbb célközönség. A Balaton turisztikai térségének hosszú távú fejlesztésében tehát kiemelt figyelmet kell fordítani a szezonaritás enyhítésére a desztináció egész éves vonzerejének növelése érdekében. Ennek eléréséhez fontos a térségi együttműködés erősítése, a közös marketingtevékenység és a desztinációfejlesztési stratégiák összehangolása. Szükség van a turisztikai kínálat bővítésére, új programok és szolgáltatások bevezetésére, a minőségi turizmus ösztönzésére. Fontos ugyanakkor a fenntarthatóság szem előtt tartása is, a környezetvédelem és a helyi értékek megőrzése.

2020 őszén a Magyar Kormány 11 turisztikai térséget jelölt ki a 429/2020. (IX. 14.) kormányrendelet alapján. A cél a turisztikai feladatok hatékonyabbá tétele és a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030 (NTS 2030) célkitűzéseivel összhangban lévő, jól

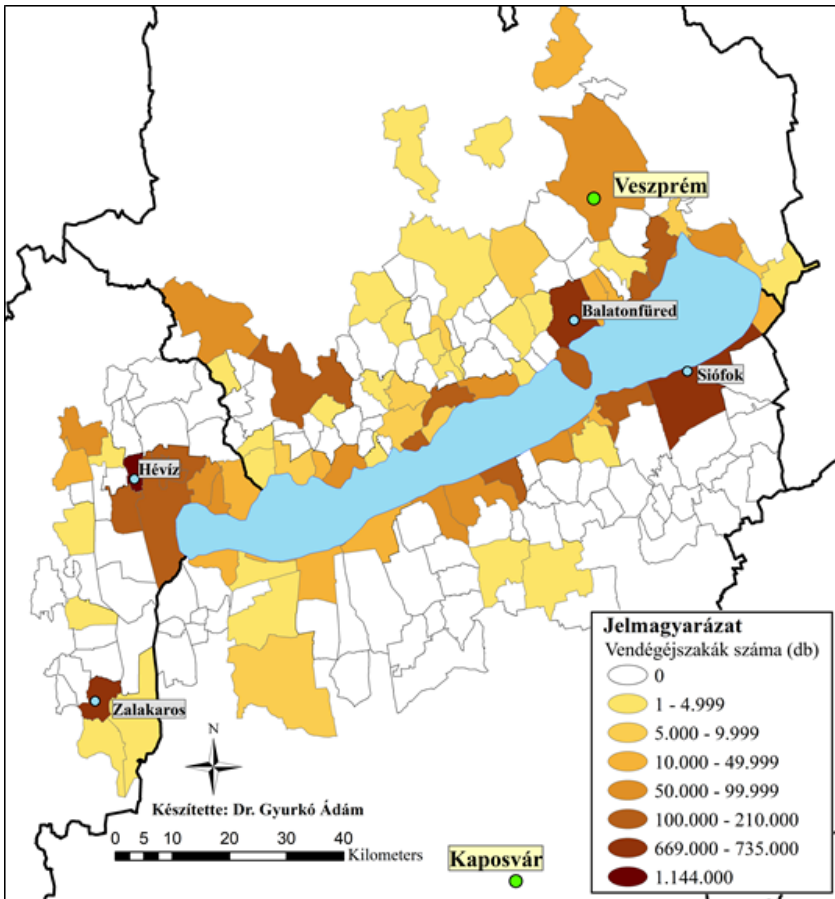
kommunikálható és azonosítható fogadóterületek létrehozása volt. A turisztikai térségek kijelölésének céljai közt szerepelt a szolgáltatók közötti együttműködés erősítése, a fogadóterületek versenyképességének növelése és a meglévő kínálati elemek összehangolt szolgáltatási csomaggá történő átalakítása. A turisztikai térségek kijelölésének elsődleges célja az volt, hogy az egymástól jól elkülöníthető desztinációk már rövid távon is képesek legyenek versenyképes utazási ajánlatokat nyújtani a belföldi és külföldi turisták számára egyaránt.

Forrás: saját szerkesztés a 429/2020. (IX. 14.) korm.-rendelet alapján

1. ábra: A 429/2020. (IX. 14.) korm.-rendeletben meghatározott turisztikai térségek Magyarországon, az MTÜ által hivatalosan kiadott térkép, illetve a települések közigazgatási határai alapján

Az 1. ábrán a 429/2020. (IX. 14.) korm.-rendelet alapján meghatározott turisztikai térségek láthatók a települések közigazgatási határainak figyelembevételével. A Balaton turisztikai térség nem csupán a tóparton fekvő településeket foglalja magába, hanem kiterjed a tótól távolabbi településekre is. Ennek oka a térség turisztikai attrakcióinak, szolgáltatóinak széles skálája, amelyek nem csupán a strandolásra és a vízi sportokra korlátozódnak. A térségben számos történelmi, kulturális és természeti látnivaló is található, amelyek a tóparti településeken kívül is vonzzák a turistákat. A Balaton turisztikai térség tágabban való értelmezése és idegenforgalmi fejlesztése a térség gazdaságának fellendüléséhez, infrastruktúrájának fejlesztéséhez is hozzájárul. Ugyanis a tóparti településeken kívül is egyre több munkahely nyílik a turizmushoz kapcsolódó ágazatokban.

Forrás: saját szerkesztés; adat: KSH Adatbázis, 2024

2. ábra: A kereskedelmi célú szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák száma (db) a Balaton turisztikai térségben, 2019-ben

A kereskedelmi célú szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák száma alapján Hévíz (1.144.141 éj), Balatonfüred (733.687 éj), Siófok (694.729 éj), Zalakaros (669.158 éj), Zánka (208.519 éj) települések tartoztak a Balaton térség TOP 5 legkedveltebb turisztikai célpontjai közé 2019-ben (2. ábra). Ezen települések fejlett infrastruktúrával, változatos turisztikai kínálatával és kiemelkedő imázssal rendelkeznek. A Balaton-parti településeken a magas vendégéjszaka számok a nyári hónapokban koncentrálnak, a gyógyfürdő-településeken, pl.: Hévíz, Zalakaros viszont közel négy évszakos desztinációkról beszélhetünk.

A turisztikai teljesítőképesség rekordéve a Balaton tó esetében is 2019 volt, amikor is több mint 6,2 millió (KSH Adatbázis, 2019) vendégéjszaka szám valósult meg a térségben. A 2020-as évben a Balaton esetében is történelmi mélypontra zuhant az idegenforgalom 3,6 millió (KSH Adatbázis, 2020) vendégéjszakával, ami 2021-ben is csak 4,0 millióra

(KSH Adatbázis, 2021) rúgott. A drasztikus visszaesés hátterében a koronavírus-járvány hatására bevezetett korlátozó intézkedések álltak, melyek 2022-re már teljes mértékben megszűntek, ezzel ismételten növekedési pályára állítva a turisztikai térség vendégforgalmát.

No.	Település	Vendégéjszakák száma	No.	Település	Vendégek száma
1.	Budapest	9 922 243	1.	Budapest	3 906 829
2.	Hévíz	856 620	2.	Siófok	298 139
3.	Hajdúszoboszló	761 854	3.	Hévíz	254 561
4.	Balatonfüred	681 981	4.	Balatonfüred	251 971
5.	Siófok	680 472	5.	Hajdúszoboszló	251 349
6.	Bük	632 144	6.	Szeged	221 694
7.	Zalakaros	611 484	7.	Zalakaros	217 410
8.	Sárvár	461 397	8.	Bük	199 430
9.	Debrecen	449 335	9.	Győr	186 684
10.	Szeged	427 326	10.	Miskolc	172 095

Forrás: saját szerkesztés; adat: KSH Adatbázis, 2024

1. táblázat: A kereskedelmi célú szálláshelyeken eltöltött vendégéjszakák száma (db) és a vendégek száma (fő) a Balaton turisztikai térségben, 2023-ban

A Balaton tehát Magyarország kiemelt turisztikai desztinációja, a térségben a legnagyobb forgalommal bíró települések évről évre a TOP 10 települések között szerepelnek a vendégéjszakák és a vendégek száma alapján egyaránt (1. táblázat). Budapest ugyan magasan a legtöbb vendégéjszakát és vendéget generáló/vonzó település, de a Balaton régió települései, mint Siófok és Balatonfüred, szintén jelentős turisztikai vonzerővel rendelkeznek, és az ország legfontosabb turisztikai célpontjai közé tartoznak.

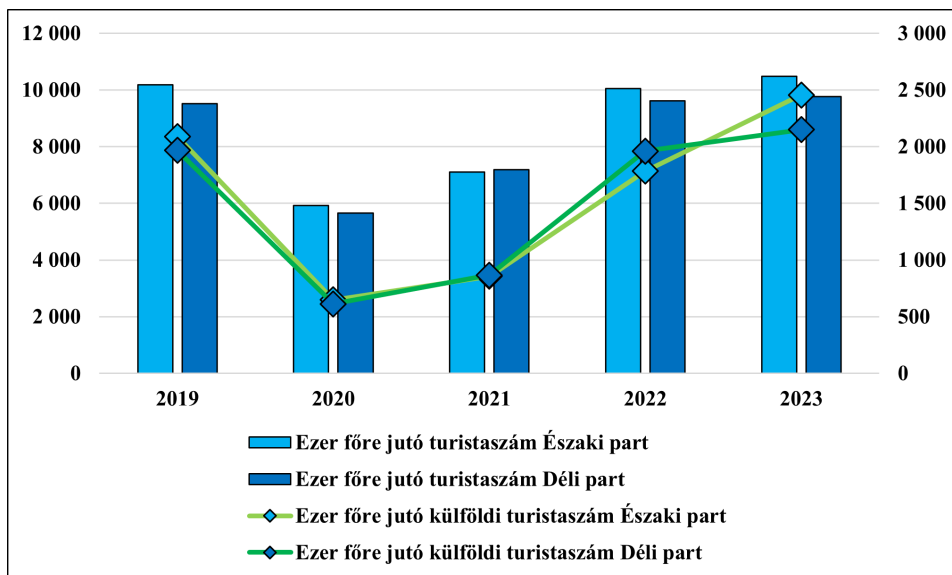
4.2. Tömeges turizmus, túlturizmus a Balaton térségében

A Balaton térsége a hazai turizmus egyik legmeghatározóbb idegenforgalmi desztinációja, melyet évente milliók látogatnak. A vendégforgalom dinamikus növekedése azonban magával vonzza a túlturizmus jelenségét is, mely számos kihívás elé állítja a fogadó desztinációt. Ezek többek között az infrastrukturális túlterheltség, a fokozott környezeti terhelés, valamint a negatív társadalmi hatások lehetnek. A tömeges turizmus megnöveli az igényt a szálláshelyek, éttermek, közlekedési eszközök és egyéb turisztikai szolgáltatások iránt. Ez a megnövekedett igény túlterhelheti az infrastruktúrát, ami zsúfoltsághoz, forgalmi dugókhöz és a szolgáltatási minőség romlásához is vezethet. A tömeges turizmus a környezetre is káros hatással lehet. A megnövekedett hulladéktermelés, a víz- és energiafogyasztás növekedése, valamint a zaj- és légszennyezés súlyosbítja a környezeti problémákat. A tömeges turizmus a helyi lakosság számára is

kellemetlenségeket okozhat. A zsúfoltság, a zaj és a megnövekedett árak feszültséget okozhatnak a turisták és a helyi lakosok között.

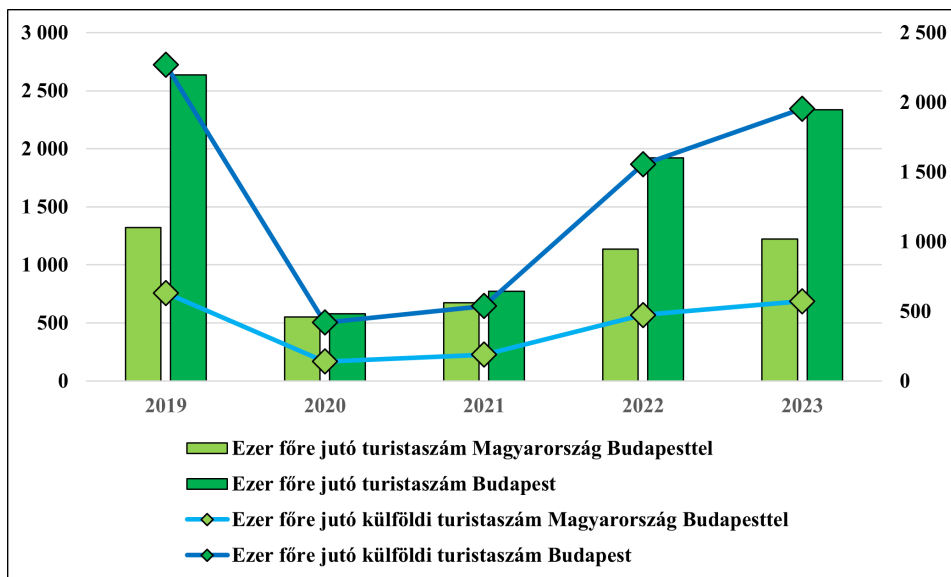
A 3. ábrán a kereskedelmi célú szálláshelyekre érkező turisták száma látható ezer fő lakosra vetítve a Balaton északi és déli partjainak településein összegezve 2019 és 2023 között. A mutató jól kifejezi az idegenforgalom intenzitását, vagyis azt, hogy a turisták által mennyire telített az adott desztináció. A mutató kiemelten fontos lehet a turisztikai infrastruktúra terhelésének felméréséhez, továbbá segíthet meghatározni az idegenforgalom koncentrációs pontjait. A mutató összefüggésben áll a turisztikai bevételekkel is, ugyanis minél magasabb az értéke, annál nagyobb a turisztikai bevételek összege. Tehát a mutató fontos lehet a turisztikai szektor gazdasági jelentőségének felméréséhez.

A Balaton északi partján a vizsgált időintervallumban 2021 kivételével mindig magasabb volt az ezer fő lakosra jutó turistaszám (3. ábra). Ennek hátterében az áll, hogy a déli parthoz viszonyítva északon a lakosságszám és a turisták száma is magasabb. A legfrissebb statisztikák alapján külföldi vendégek tekintetében is az mondható el, hogy az északi parton magas számú és arányú vendéggel találkozhatunk a lakosságszámhoz mérten. Ugyanakkor ez a mutató 2021-ben és 2022-ben a déli parton magasabb volt, ami jól jelzi, hogy a nemzetközi turizmus tekintetében a két part közötti különbségek mérsékeltebbek. Ennek hátterében az állhat, hogy a déli parton például Zamárdi révén a nemzetközi turisták számára vonzóbb turisztikai események azonosíthatók. A település ad otthont a Balaton Soundnak, mely Európa egyik legnagyobb szabadtéri elektronikus zenei fesztiválja.

Forrás: Saját szerkesztés; Adat: KSH Adatbázis, 2024

3. ábra: A kereskedelmi célú szálláshelyekre érkezők turisták száma ezer főre vetítve a Balaton északi és déli partján 2019 és 2023 között

Forrás: saját szerkesztés; adat: KSH Adatbázis, 2024

4. ábra: A kereskedelmi célú szálláshelyekre érkezők turisták száma ezer főre vetítve a Magyarországon és Budapesten 2019 és 2023 között

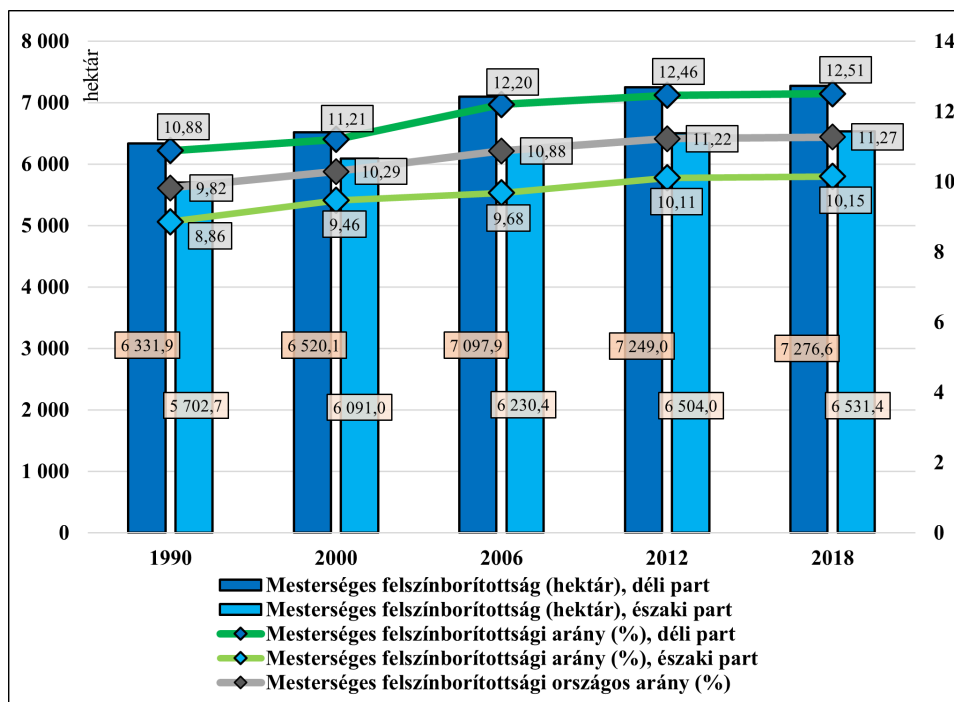
Viszonyítási alapként a 4. ábrán látható a kereskedelmi célú szálláshelyekre érkező turisták száma ezer főre vetítve Magyarországon és Budapesten 2019 és 2023 között. A lakosságszámhoz mért országos és a fővárosi mutató meg sem közelíti a Balaton térségében mérhető értékeket (3. ábra). A turisztikai teljesítmény alapján a 2019-es rekordévben Budapesten ez az érték épphogy meghaladta a 2.600 fő turistát, míg ez az érték a Balaton esetében a legrosszabb mutatójával bíró 2020-as évben is majdnem 2,5-szerese volt (3. ábra). Ennek konklúziójaképpen elmondható, hogy a Balaton egyes települései inkább üdülõhely-, mintsem lakóhelyfunkciót kezdenek betölteni.

4.3. Mesterséges felszínborítottság

A mesterséges felszínborítottság mértéke szorosan összefügg a fenntarthatósággal, számos negatív hatást gyakorolhat a környezetre. A beton, az aszfalt és más mesterséges burkolatok használatával a talaj vízáteresztõ képessége csökken, ami talajerózióhoz vezethet. Ezenkívül a mesterséges felszínborítások hõszigetelést okoznak, ami a városi hõmérséklet emelkedésével jár, ez a hõmérséklet-emelkedés káros hatással lehet az emberi egészségre és a helyi ökoszisztémákra egyaránt.

A mesterséges felszínborítottság növekedése a biodiverzitás csökkenéséhez is vezethet, mivel a természetes élőhelyeket pusztítja. Egyes fajok kiszorulása igen káros hatással lehet a tápláléklánra és az ökoszisztéma egyensúlyára. Ezenkívül a szennyezés mértékének

növekedéséhez is hozzájárulhat, mivel a csapadék az esővízcsatornákon keresztül a víz-hálózatba szállíthatja a szennyezőanyagokat, ami káros hatással lehet a vízi élővilágra és az emberi egészségre is. A mesterséges felszínborítottság mértékének és/vagy annak negatív környezeti hatásainak csökkentése érdekében számos lépést lehet tenni. Többek között a zöldfelületek növelése, a permakultúra alkalmazása és a vízáteresztő burkolatok használata mind hatékony stratégiák a fenntarthatóság javításában.

Forrás: saját szerkesztés; adat: TeIR Adatbázis, 2024

5. ábra: A mesterséges felszínborítottság mértéke (hektár) és aránya (%) a Balaton déli és északi partján az országos átlaghoz viszonyítva

Az 5. ábrán látható a mesterséges felszínborítottság mértéke és aránya a Balaton déli és északi partján az országos átlaghoz viszonyítva. Az abszolút számok és az arányok tekintetében is a déli parton magasabb a mesterséges felszínborítottság, ami egy ellentmondásra világít rá. Az északi parton ugyanis magasabb a lakónépesség és a turisták száma is, viszont a mesterséges felszínborítottság ezzel nem áll egyenes arányban. A népességszám és a turisták számának magasabb statisztikai adatára magyarázat lehet, hogy az északi parton több a település. A települések beépítettségének alacsonyabb mértéke és aránya pedig természetföldrajzi indokokkal magyarázható leginkább. A Balaton déli partja alacsonyabb tengerszint feletti magassággal jellemezhető, míg

az északi part domborzati viszonyai változatosabbak, „dimbes-dombosabb” tájak az uralkodóak. Ennek következtében a déli partot valószínűsíthetően nagyobb telekméretű és inkább horizontális terjeszkedésű épületegyüttesek jellemezhetik, míg az északi parton **változatosabb** a kép.

A Balaton térségében a mesterséges felszínborítottság mértékének csökkentése különösen fontos a tó egyedülálló ökoszisztémájának megőrzése érdekében. A tóparti településeknek a fenntartható területfejlesztés elveit kell követniük, ennek érdekében pedig olyan beruházásokat kell előnyben részesíteni, amelyek nem károsítják a környezetet. Továbbá a természetes élőhelyek megőrzése kulcsfontosságú a környezet védelme és a jövő generációi számára a fenntartható jövő biztosítása érdekében.

5. Konklúzió

A tanulmány a Balaton régió turisztikai fenntarthatóságának és regionális fejlődésének általános helyzetét vizsgálta. A kutatás eredményei hozzájárulhatnak a tudatosság növeléséhez, a turisztikai igények és a természeti értékek megőrzése közötti egyensúly megteremtéséhez, biztosítva ezzel a régió gazdasági fejlődését és a helyi lakosság jólétét. A tanulmány rámutat, hogy a fenntartható turizmus a gazdasági növekedés, a környezetvédelem és a társadalmi jólét előmozdításának kulcsfontosságú eszköze. A hatékony jogi keretrendszer, a turisztikai növekedés felelősségteljes kezelése, a fenntartható turisztikai gyakorlatok ösztönzése és a helyi szereplők bevonása elengedhetetlen a Balaton hosszú távú fenntarthatóságának biztosításához. A kutatás javaslatokat is megfogalmaz a fenntartható turizmus megvalósítására, beleértve a jogi keretrendszer megerősítését, a turisztikai növekedés hatékonyabb kezelését, a fenntartható gyakorlatok ösztönzését és a helyi szereplők bevonását. Ezen lépések megtételével a Balaton régió egyensúlyban fejlődő, a helyi lakosságot és a környezetet is szolgáló turisztikai desztinációvá válhat.

A Balaton jövője a turizmus fenntartható fejlődésétől nagymértékben függ. A régióknak tehát proaktívan kell cselekednie a tömegturizmus negatív hatásainak enyhítése és a környezet védelme érdekében. A helyi identitás megőrzése, a szezonális kihívások kezelése és a minőségi turisztikai élmények elősegítése kulcsfontosságú a Balaton hosszú távú sikeréhez. A fenntartható turizmusba való befektetés nemcsak megőrzi a régió természeti szépségét, de a helyi gazdaságot is fellendíti, javítva a helyi lakosság életminőségét. A Balaton térségnek megvan a lehetősége arra, hogy jó gyakorlatként szolgáljon a fenntartható turizmus terén, inspirálva más régiókat a felelősségteljes és környezettudatos turizmusfejlesztésre.

Hivatkozások

- AKBAR SYAHRUL – NOVIYANTI EVI – KHADIJAH UTI – DEINAPUTRA REIZA (2021): Community Empowerment in the Context of Sustainable Tourism Development in Surodadi Village. *Jurnal Pendidikan dan Pemberdayaan Masyarakat*, 8(2), pp. 131–146. DOI: <https://doi.org/10.21831/jppm.v8i2.39164>
- AZHARI NUR JULIANA – RAZAK AZRIN BINTI ABDUL – SHAZLI MOHD – MUHAMMAD MUZHAFAR MOHD ARIS (2023): Assessing Sustainable Tourism in Kuala Kubu Bharu: A Qualitative Approach. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 13(5): pp. 2309–2326. DOI: <https://doi.org/10.6007/IJARBS/v13-i5/16899>
- BORZÁN ANITA – SZEKERES BERNADETT (2021): A hazai fenntartható turizmus támogatási formái. *Polgári Szemle*, 17(1-3): pp. 78–94. DOI: <https://doi.org/10.24307/psz.2021.0707>
- BALATON FEJLESZTÉSI TANÁCS (2013): *A Balaton Kiemelt Üdülőkörzet Hosszú Távú Területfejlesztési Konceptiója 2014–2030 Helyzetelemzés*
Letölthető: https://www.balatonregion.hu/msite/190/2020/11/2np_1_melleklet_helyzetelemzes.pdf
- BRAMWELL BILL – JAMES HIGHAM – BERNARD LANE – GRAHAM MILLER (2016): Twenty-Five Years of Sustainable Tourism and the Journal of Sustainable Tourism: Looking Back and Moving Forward. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(1): pp. 1–9. DOI: <https://doi.org/10.1080/09669582.2017.1251689>
- CSORBA GYÖRGY (2017): Fenntartható turizmus, Országgyűlés Hivatala, Közgyműteményi és Közművelődési Igazgatóság, Képviselői Információs Szolgálat, Infójegyzet 2017/41. p.4. Letölthető: https://www.parlament.hu/documents/10181/1202209/Infójegyzet_2017_41_fenntarthato_turizmus.pdf/47b870e8-9c07-4268-b7e6-db0466b02da3
- EURÓPAI PARLAMENT 2020/2038 (INI) ÁLLÁSFOGLALÁSA: „A fenntartható turizmusra vonatkozó uniós stratégia létrehozása” témájáról
Letölthető: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0109_HU.html#ref_1_15
- EURÓPAI TANÁCS 15441/22 (INIT) KÖVETKEZTETÉSEI: A 2030-ra vonatkozó európai turisztikai menetrendről, p. 17. Letölthető: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15441-2022-INIT/hu/pdf>
- GARABARA K. JANUSZ – PAULA BAJDOR (2013): Towards to Sustainable Tourism – Framework, Activities and Dimensions. *Procedia Economics and Finance*, 2(6): pp. 523–529. DOI: [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(13\)00170-6](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(13)00170-6)

- GARSOUS GRÉGOIRE – CORDERIA DAVID – VELASCOA MERCEDES – COLOMBOB ANDREA (2017): Tax Incentives and Job Creation in the Tourism Sector of Brazil's SUDENE Area. *World Development*, 96(1): pp. 87–101.
- GUIMARÃES CARLA – SILVA JOAQUIM RAMOS (2017): Tourism and formal job creation: a study on Brazil and its regions. *Revista Turismo & Desenvolvimento*, 27/28(1): pp. 1273–1286.
- GUO YI JINBO JIANG – SHENGCHAO LI (2019): A Sustainable Tourism Policy Research Review. *Sustainability* 11(11): pp. 1–16. DOI: <https://doi.org/10.3390/su11113187>
- GYURKÓ ÁDÁM (2023): A 2008-as gazdasági világválság és a 2020-as koronavírus-járvány hatásai Magyarország és az Európai Unió idegenforgalmának teljesítőképességére. In: SZLÁVIK JÁNOS – CSUGÁNY JULIANNA (szerk.): *Válság, kilábalás, fenntarthatóság: Válogatás a Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar oktatóinak tanulmányaiból.* Líceum Kiadó, Eger, 173–193. DOI: <https://doi.org/10.46403/Valsag.2023.173>
- LIU YUNG-LUN – CHIANG JUI-TE – KO PEN-FA (2023): The benefits of tourism for rural community development. *Humanit Soc Sci Commun*, 10(1): pp. 1–12. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41599-023-01610-4>
- COCCOSSIS, H. (2008): Cultural heritage, local resources and sustainable tourism. *International Journal of Services Technology and Management*, 10(1): pp. 8–14.
- HIGGINS-DESBIOLLES FREYA (2018): Sustainable tourism: Sustaining tourism or something more? *Tourism management perspectives*, 25(1): pp 157–160. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2017.11.017>
- HORVÁTH PÉTER (2015): A turizmus és az Európai Unión belüli területfejlesztés kölcsönhatása Spanyolország egy régiójában. *Acta Scientiarum Socialium*, 45(3): pp. 175–182.
- LŐRINCZ KATALIN – LANG LETÍCIA ANIKÓ – BANÁSZ ZSUZSANNA (2019): A Balaton térség imázsa a helyi lakosság szemszögéből: a fiatal népesség véleménye. *Modern Geográfia*, 14(4): pp. 1–14.
- KOVÁCS TIBOR (2023): Városok alkonya (?) – Lassú haldoklás vagy esély a feltámadásra? In: SZLÁVIK JÁNOS – CSUGÁNY JULIANNA (szerk.): *Válság, kilábalás, fenntarthatóság: Válogatás a Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar oktatóinak tanulmányaiból.* Líceum Kiadó, Eger, pp. 145–160. DOI: <https://doi.org/10.46403/Valsag.2023.145>
- MAGYAR TURISZTIKAI ÜGYNÖKSÉG (2021): *Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030 – Turizmus 2.0*, p. 452.
- Letölthető: https://mtu.gov.hu/dokumentumok/NTS2030_Turizmus2.0-Strategia.pdf?v=0.159
- NAGY DÁVID – CSAPÓ JÁNOS – VÉGI SZABINA (2021): A jövő turizmusa, a turizmus jövője – vállalkozói prognózis kutatás a Dél-dunántúli turisztikai vállalkozók szemszögéből. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 6(2): pp. 72–85.

- NAGY DÁVID (2022): A biztonság és a környezeti fenntarthatóság szerepe a dunai szállodahajózásban. In: MÁTÉ ANDREA – DÁN ANDREA (szerk.): *Vidéki Örökségi Értékek – 2022: II. Nemzetközi Vidéki Örökség Konferencia: Az elmélet és a jó gyakorlat találkozása*. Konferenciakötet. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Marketing és Turizmus Intézet, Pécs, 58–68.
- ORLOVITS ZSOLT (SZERK.) (2019): *Turizmusjog és -igazgatás*. Egyetemi jegyzet, Szent István Egyetemi Kiadó Kft., Gödöllő, 223–224.
- SITI HAMDIAH ROJABI – MAHMUDAH BUDIATININGSIH – ARYAN AGUS PRATAMA (2023): SWOT Analysis of Sustainable Tourism Development in Tetebatu, East Lombok. *International Journal of Tourism Business Research*, 2(1): 22–26. DOI: <https://doi.org/10.29303/intour.v2i1.716>
- RÁTZ TAMARA (2007): A turizmus hatásainak értékelése. In: DÁVID LÓRÁNT (szerk.): *Turisztikai erőforrások: A természeti és kulturális erőforrások turisztikai hasznosítása*. Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Zrt., Budapest, pp. 228–250.
- RIZIO DINA – GEREMIA GIOS (2014): A Sustainable Tourism Paradigm: Opportunities and Limits for Forest Landscape Planning. *Sustainability*, 6(4): pp. 2379–2391. DOI: <https://doi.org/10.3390/su6042379>
- REMENYIK BULCSÚ (2009): Fenntartható turizmusfejlesztés a Tisza-tónál. *Gazdálkodás: Scientific Journal on Agricultural Economics*, 53(5): pp. 465–469.
- ROMÁN RÓBERT (2023): Válságkezelés jogi szabályozás útján: a jogalkotás lehetséges reflexiói. In: SZLÁVIK JÁNOS – CSUGÁNY JULIANNA (szerk.): *Válság, kilábalás, fenntarthatóság: Válogatás a Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar oktatóinak tanulmányaiból*. Líceum Kiadó, Eger, 59–69. DOI: <https://doi.org/10.46403/Valsag.2023.59>
- SZABÓ ZOLTÁN (2016): Új kutatási irányok a fenntartható turizmus vizsgálatában. In.: Szabó Zoltán (szerk.): *Fürdővárosok környezete*. Magyar Fürdővárosok Szövetsége, Túrkeve, pp. 75–94.
- TÁNCZOS TAMÁS – CSUGÁNY JULIANNA – EGRİ ZOLTÁN (2023): A térbeli jövedelemegyenlőtlenségek változása Magyarországon. In: SZLÁVIK JÁNOS – CSUGÁNY JULIANNA (szerk.): *Válság, kilábalás, fenntarthatóság: Válogatás a Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar oktatóinak tanulmányaiból*. Líceum Kiadó, Eger, pp. 101–129. DOI: <https://doi.org/10.46403/Valsag.2023.101>
- UNITED NATIONS GENERAL ASSEMBLY 70/I. RESOLUTION: Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, p. 35.
Letölthető: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/291/89/pdf/n1529189.pdf?token=wfzWX4A2433PDfDW7d&fe=true>
- UNWTO-UNEP (2005): *Making Tourism More Sustainable – A Guide for Policy Makers*. Letölthető: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284408214>